

Pál-Antal Sándor

Az orgonakészítő művész

Bodor Pétert, többek között orgonakészítőként – „orgona mester”, „orgona művész” jelzőkkel illetve – tartják számon. Az évek során több orgonát is készített, én annál többet javított. Megjegyezzük, hogy az orgona használata a reformáció után az erdélyi magyar templomok közül csak a római katolikusoknál dívott. A reformációkor ugyanis Dávid Ferenc kitiltatta azokat a templomokból. Miután az 1750-es években előbb a reformátusok, majd az unitáriusok is engedélyezték a templomi orgonák használatát, az orgonakészítés a 18. század végén, valamint a 19. század első felében felkapott foglalkozás lett. Az erdélyi protestáns gyülekezetek az 1800-as évek első két évtizedében gazdagodtak a legtöbb orgonával, de számos helyen erre csak a 19. század közepe táján került sor.

Bodor már fiatal korában elsajátíthatta az orgonakészítés fortélyait, hiszen elég korai értesüléssel rendelkezünk ilyen vonatkozású foglalatosságáról. Neve orgonakészítő, vagy javítóként már 1806-ban felmerült. Ezt onnan tudjuk, hogy a nagyernyei református templomban 1806-ban készített, és azon év július 5-én átadott orgonát az egyházközség több tagjának a követelésére, akik hibásnak vélték azt, szakemberekkel megvizsgáltatták. Ekkor fordultak a Koronkán tevékenykedő Bodor Péterhez, mint orgonakészítőhöz. Az ernyei református egyházközség szekerest fogadott és odahozatta Bodor Pétert, Intze Sámuel marosvásárhelyi orgonistával és az orgonakészítő mesterrel együtt, akik újra szemügyre vették a hangszert és találtak is javítani valókat azon.¹

Bodor orgonakészítő vagy javító tevékenységére vonatkozóan a következő évekből nem találtunk adatokat. Pedig biztosra vehető, hogy 1806 és 1819 között orgonakészítéssel is foglalkozott. Csak ezzel magyarázható, hogy a jövedelmi forrásai felől érdeklődő vizsgáló biztosoknak, letartóztatása után, első helyen az orgonakészítést említette, és csak az után következett a vízi, mechanikai és egyéb foglalatosság.² Mivel ez az értesülés túl általános, ez

¹ A Nagyernyeri Ref. Egyházközség lt. A N. Ernyei Refor. Nemes Ekklesia curatora nemes vitézlő Molnár József ökegyelme 1806-dik esztendőre való számadó levele. A levél ide vonatkozó része így hangzik: „A tisztelt Intze Sámuel uram 5. Julii itt létekor az orgona jónak ítéltetvén és, hogy az valami módon, valaki által ne rontassék, meg eggyezett akaratból a kar ajtaját leszegeztük, addig, míg az orgonát külön rekeszthetnők, de más nap mindjárt egy valaki azt kezdette hírlélni, hogy nem jó az orgona. Mi noha tudtuk, hogy azt Intze Uram jónak hagyta, mégis, hogy világosságra jöjjön, hogy ugyan jó-é vagy nem az orgona? Tisztelt Intze uramot és a Koronkában akkor orgonát készítő Bodor Péter nevezetű mesterembert ide hozattattuk, ide hivatván a mi orgonánkat készítő mesterembert is, ekkor vacsorát adtam tisztességesen, italokkal együtt.” Közölve: NAGY Lajos– NEMES Gyula 2007, 126.

² A jövedelme forrására vonatkozó vallomása így szól: “[...] kaptam pedig elsőben orgona csinálásért, az után vízi mesterségemért, mechanikai, musikai és földmérési mesterségeimből.” Lásd: Mvhely város lt, Acta Politica 298/1820. sz., Vallatási jegyzőkönyv, 14.

irányú tevékenységének a feltárása további kutatásokat igényel. Feltételezzük, hogy azokon a helyeken vagy azok környékén készíthetett orgonát, ahová a főúri családok hívták.

A nagyernyei fellépése utáni évekből ismert következő adat Szamosújvárról való. Az ottani börtönben büntetését töltő mester – amint egy előbbi részben már említettük – szabadulása előtt megjavította az örmények Szent Ferenc zárdatemplomának az orgonáját.

A legrégebbiről ismert, általa készített és ma is meglévő templomi orgona a vámosgálfalvi. A gálfalvi református egyházközség 1828-ben döntött a templom orgonával való felszereléséről, miután az elhunyt Pais László kántor helyett 1828. november 9-én Albert István marosvásárhelyi tógatus diákot kántornak választották. A választáskor az új kántornak értésére adták, hogy közelebbről orgonát készíttetnek, és elvárják, hogy, „olyan készüllettel legyen, hogy mikor az orgona elkészül, akkor az orgonistaságot is folytathassa.”³ A gálfalvi egyháztanácsi jegyzőkönyvbe 1830. február 10-én bevezetett kurátori számadás arról értesít, hogy az 1829. május 2-án Bodor Péterrel kötött megállapodás értelmében a mester 900 rénes forint és egy hordó borért az orgonát elkészíti, amikor előlegként kifizettek 450 rénes forintnak megfelelő 540 magyar forintot. Emellett fizettek még a mester szekérrel való szállításaiért és lécszegekért 13 magyar forintot és 68 „pénzt” (vagyis dénárt).⁴ A kialakult ár második felének a kifizetése az orgona átadásakor történt 1830-ban. Erre vonatkozóan a vizitációs jegyzőkönyv arról értesít, hogy ekkor az orgonára és karzatára 764 forint 26 dénárt költöttek, és a következő évben ónsípokat öntettek. Az orgonaszekrényt 1832–1833-ban 252 forintért lefestették.⁵ Az orgona ma is áll, de nem működik, felújításra szorul.

A vámosgálfalvi orgona egymanuális, hét regiszteres, ikerszekrényes, mechanikus csúszkaladás megoldású. Az orgonaszekrény iker, két oldalán három-három sípmezős (7-7-7, 7-7-7) barokk homlokzattal. Alaposabb javítást 1911-ben végeztek rajta.⁶

A következő adatunk 1834. évi. Ekkor a székesi orgona javítójaként találkozunk vele. Az 1818–1819-ben épült székesi református templomba az egyház egyik jótevője egy kisebb méretű álló orgonát vásárolt az ottani egyház számára, amely közben elromlott. Az orgona megvizsgálására Horváth János megyebíró (kurátor) Bodor Péter mechanicushoz és Kelemen Péterhez fordult annak megvizsgálására, amiért 17 forintot fizetett. Azután az orgonát

³ Vámosgálfalvi Ref. Egyházközség lt, Jövedelmek, költségek s egyéb dolgok jegyzőkönyve 1815–1835, 136. Lásd a Dokumentumok 42. sz. alatt, a 255. oldalon.

⁴ Uo. 137.

⁵ BUZOGÁNY Dezső et alii: *Küküllői ref. kataszter* IV, 820. Ezúttal köszönöm Sípos Dávid szívességét az orgonáról készült fotók rendelkezésemre bocsátásáért.

⁶ Vámosgálfalvi Ref. Egyházközség lt, Jövedelmek, költségek s egyéb dolgok jegyzőkönyve 1815–1835, 137.

szétszedték és szekéren Marosvásárhelyre szállították. Javítása 400 forintba került, és a javításokat feltehetően Bodor végezte.⁷

Következő orgonái a fogházból való másodszeri szabadulása után készültek. 1846–1848-ban ő főként orgonaépítéssel foglalkozott. Három orgonát is épített ebben az időszakban: egyet Mezőbodonban (Marosludas mellett), egyet – leghíresebbé váltat – Kibéden, az utolsót pedig a mezőségi Szabédon. Itt egyúttal felvetődik újabb kérdés, méghozzá annak a valószínűsége, hogy máshol is építhetett vagy javíthatott orgonát. De erre a kérdésre választ csak a környékbéli – első sorban református és unitárius – egyházi levéltárak felkutatása, illetve a templomi orgonák szakértő általi felértékelése révén kaphatunk.

Másodszeri szabadulása utáni első orgonája a mezőbodoni. Levéltári vagy egyháztörténeti adatokat ennek készítésére vonatkozóan eddig nem találtunk. De az ottani orgona egyik fiókjának az aljára ragasztott 19. század végi megemlékező szöveg megörökítette a készítés évét. A feljegyzés a következőképpen hangzik: „készült ezen orgona 1846-ban Bodor Péter művész által – Ujvárosi Sándor mester idejében. Meg újított 1888-ba Takáts Ignáz művész által Ujvárosi Sándor mester idejében.”⁸

A ma is használatban lévő kibédi református templomi orgonát illetően abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy annak története jórészt feltárt, 1928-ban ugyanis elkészült az egyházközség története, amely az egyházközség korabeli jegyzőkönyve alapján elég részletesen foglalkozik az orgona készítésével is.⁹ A kibédi egyházközség 1845. február 12-én tartott „megyegyűlésében” hangzik el először a templom orgonával való ellátásának a kérdése, amikor: „3. Indítványban hozatik, hogy szentegyházunk díszére és a vallásos érzés felbuzdítására egy szent egyházunk nagyságához arányított szép orgona készíttessék, s ennek alapjául pénz eszközöltessék.”¹⁰ A javaslatot a közgyűlés elfogadta, és a költségek előteremtésére szükséges anyagiak biztosítása érdekében is több intézkedést fogantatosított. Utasították „megyebíró”, hogy a Simonfi András által a „megyének”, vagyis az egyházközségnek ajánlott Lapohas orrán való erdőt teljesen levágassa, majd a letarolt területet a Pap erdeje melletti falusi cihéressel kicseréltesse. Ezen kívül az Őzvápán lévő „veszendő” fákat levágassa és a faluban ölfánként értékesítse. Az értékesített erdőből befolyt összeget az orgonakészítésre fordították.

⁷ NEMES Gyula– SZAKÁCS Ferenc 2009, 104.

⁸ Lásd a 110. oldalon lévő illusztrációt. Ez úttal köszönöm Szántó Mihály mezőbodoni református lelkésznek, amiért szíveskedett a feljegyzést lefotózni és rendelkezésemre bocsátani.

⁹ Kibédi Ref. Egyházközség It, A kibédi református egyházközség története megalakulásától 1928-ig, kézirat, 11-13.

¹⁰ Kibédi Ref. Egyházközség It, Kibédi Ekkésia jegyzőkönyve 1839-ik esztendőttől kezdve, 27–28. Lásd a Dokumentumok 58/a. sz. alatt, a 310. oldalon.

A szükséges költségpénz beszerzésére fordított előmunkálatok után, 1846. május 6-án meghozzák a végleges döntést, és három napra rá megkötik Bodor a mesterrel a szerződést. A május 9-én megkötött egyezség első pontjában megfogalmazzák az orgona milyenségére vonatkozó igényüket. „Az orgona két darabból álló léssen – szól a szerződés –, és az eleje a karzat elején a párkányzatig lemégyen, kiálló domborodásokkal, alólról fel egészen a stakatúráig, ahoz illő párkányzattal végződvn, s a két darabot felyül egy nagy nap rádiusokkal egybe kötvn, nemkülönben az orgonának felső része szép cirádákkal ellátva lévén, s a claviatura közepében a két orgonaoszlop közé helyeztetődvn.”¹¹ Az orgona tíz mutációs kellett legyen, és azt is előírták, hogy a sípok miből készüljenek. A munkálatokért a mesternek 2400 rénes forintot ígértek, részletekben történő kifizetéssel. Előlegként 250 rénes forintot adtak neki, a többit részletekre osztották. A szerződésbe foglalták, hogy július 1-én ugyancsak 250 forintot fizetnek, december 1-én 500-at, a többit pedig az átvétel alkalmával. Ugyanakkor vállalták, hogy a deszkákat saját költségen Marosvásárhelyre szállítják, az orgonát a városból kiszállítják, a felállítás idejére a mester és legényei számára szállást és élelmet biztosítanak. Egyúttal elvárták egy „[...] oly finom és tökéletes orgonát készíteni, hogy ha az írt minőségű cinsípok helyett fekete ónsípokat tenne, vagy pedig az írt pontok szerint a nemes megyének megcsalódása történne, azon kárt megfordítani köteles léjend az orgona művész úr, pedig ha az orgona be nem vehetőnek ítéltetnék, azon egészben a felvett pénzeket visszafizetni köteleztetik, lekötvn cautioúl minden ingó és ingatlan javait, hogy azokból a nemes megye magának eleget vehessen, vétethessen.”¹²

A szerződés kötésekor a mester megígérte, hogy az orgonát november 1-re „száz forint kötés alatt” elkészíti és fel is rakja. Azt is vállalta, hogy ha az orgona időközben meghibásodnék, nyolc évig ingyen megjavítja. Bodor ígérését nagyon komolyan vette, de a határidőt nem tudta betartani. Csak 1847. húsvétjára sikerült elkészítenie, amellyel kapcsolatosan meg is jegyezte, hogy „colossalis pungájú”, amelynek felállítására külön épületet készített. Annak jó minőségét Nagy János vásárhelyi református orgonista, Szentmiklósi Károly és Nagy Imre ügyvéd hitelesítették.

Az orgona elkészítésénél valószínűleg segéd munkásai fogadott fia Sütő János asztalos, Hegyesi János és Máté László legények, valamint Vits Demeter és Nagy József inasok voltak, akik az 1847. évi statisztikai kimutás szerint – amint már a *Bodor Marosvásárhelyen* című résznél említettük – vele együtt is laktak.¹³

¹¹ Ua. Iratok C. 84. sz. A szerződés szövegét lásd a Dokumentumok 58/b. sz. alatt, a 311. oldalakon.

¹² Uo.

¹³ MmNL, Mvhely város lt, Összeírások és népszámlálási iratok, 34/1847. sz., 13.

És amint később bebizonyosodott, ez lett Bodor Péter leghíresebb orgonája, aminek tudatában volt ő maga is. Nem hiába írta a kibédi református lelkésznek 1846. december 10-i levelében, hogy: “De én azzal nem gondolok (vagyis a költségekkel – sz. m.), mert én azt nem haszon keresésből készítettem, hanem meg akarom mutatni, hogy a magyar is *ember*, s más nemzet is tanulhat a magyartól.”¹⁴ Az orgona komolyabb javítására nem is került sor csak 1911-ben. 1918-ban, az első világháború vége felé azonban súlyos veszteség érte. Az Országos Fémközpont beszolgáltatási rendeletének áldozata lett sok száz társával együtt a kibédi orgona is, amikor az orgonasípok tonnái „vonultak hadba”.¹⁵ Hadi célokra elvitték 24 darab sípját, hozzá a frontsípokot is. „Most úgy néz ki (egy korabeli megállapítás szerint – sz. m.), mint egy szép leány fog nélkül.”¹⁶

A megcsonkított orgonát a két világháború között helyreállították, és azóta is használják. Az időközben „megfáradt” zenegép a közelmúltban újabb és alaposabb felújításra szorult. Teljes felújítása önkéntes támogatások segítségével történt. Erre szolgált többek között a Marosvásárhelyi Rotáry Téka Klub 2012. február 11-én tartott jótékonyági báljának a bevétele, amelynek díszvendége a világhírű zongoraművész, Bogányi Gergely volt. A teljesen megfiatalított hangszer 2014-től újból a régi hangján szól.

Bodor utolsó orgonája a szabédi unitárius templom számára készült 1848 őszén. Erről az orgonáról Orbán Balázs értesít a *Székelyföld leírásában*, amikor az 1848 őszi maroszséki események ismertetésénél megörökítette annak 1848-ban betöltött történelmi szerepét. Hogy a mezősegi székelyek a román táborral szemben sikeresen megvédehették magukat, „nagy tényező volt – írja Orbán – a szabédi orgona, mert Bodor Péter a híres gépész éppen azon időben a szabédi orgonát csinálta, s midőn annak nagy sípjait öntené, a sámsondi oláh táborban valamely kém azt a hírt vitte, hogy Bodor 12 ágyút öntött a szabédiak számára.”¹⁷ Ezt az adatot használva fel tesz említést Szöcs István is Bodor utolsó éveiről: „Mikor másodszor kikerül – örege – a börtönből, már csak orgonakészítéssel foglalkozik. (Ennek során hitték azt Karl Urban felkelői, amikor az egyik mezősegi faluban orgonasípokot öntött, hogy ágyúcsövek volnának azok.)”¹⁸

De lássuk a közelebbi tényeket. A szabédi unitárius egyházközség presbitériuma 1846. június 7-én határozott arról, hogy egy „a templomhoz mérsékelt nagyságú” orgonát készíttessen. A határozatot a „megyének” hívott egyházközség 1846. június 21-i gyűlésén

¹⁴ Kibédi Ref. Egyházközség lt, Iratok, C. 84. sz. (második irat) Lásd a Dokumentumok 52/c. sz. alatt, a 311. oldalon.

¹⁵ DÁVID István 1996, 26.

¹⁶ Kibédi Ref. Egyházközség lt, *A kibédi ref. egyházközség története megalakulásától 1928-ig*, kézirat, 12–13.

¹⁷ ORBÁN Balázs 1870, 197.

¹⁸ SZÖCS István 1999, 72.

elfogadta, és egy bizottságra bízta, hogy a környéken érdeklődve, dokumentálódjon annak beszerzése felől.¹⁹ Következő lépésként ugyanazon év december 8-án egy küldöttséget menesztettek Szentgericére, ahol nem sokkal az előtt építettek orgonát, megnézni azt és megtudakolni a készítés körülményeit.²⁰ A tapasztalatszerzés után, egy tanácsos kíséretében, elküldték Varga József kurátort Segesvárra, egy ottani orgonamesterhez (akinek a nevét nem említették), aki elvállalta azt 1600 rénes forintért. A „megye” az 1847. március 20-án tartott „teljes megye gyűlése” alkalmával, sokallta az árat, de remélte, hogy a helyszínrre kiszálló mestertől sikerül annak csökkentését elérnie.²¹

Úgy látszik, a megegyezés végül is elmaradt, mert az 1849. évi számadási jegyzőkönyv kiadási rovatában egészen másról van szó. A számvetésből kitűnik, hogy az orgonát Bodor Péter készítette segédjeivel együtt. Ez egy C változatú, négy lábú, két testben álló zenegép volt, amelyért a megrendelők 1680 magyar forintot fizettek.²² Bodor – miután az orgonát otthon elkészítette – Szabédon, segédeivel az orgona felállításán hét hétig dolgozott, amely idő alatt a helyiek szállást és kosztot biztosítottak nekik, ami elég sokba került: az élelem 121 forint 42 dénárra, a sütés-főzés 27 forint 60 dénárra rúgott.

Az orgona készítésének az idejét csak hozzávetőleg ismerjük, ez 1848 ősze lehetett, amikor a szeptember végén kirobbant véres polgárháború a mezőségi magyar falvakat a pusztulással fenyegette. A szabédi orgona egynegyed évszázadig szolgálta az ottani unitárius híveket az istentiszteletek alkalmával. De 1873 húsvét szombatján az eklézsia istállójában kiütött tűz martaléka lett az ottani egyház épületeivel együtt.²³

A tragikus körülmények között elvesztett szabédi orgona a második – a korán tönkrement szökőkúti zenélő szerkezet után – az enyészet sorsára jutó, általunk is ismert Bodor-alkotásoknak. A templomi orgonákkal mégis szerencsésnek tekinthetjük magunkat, hiszen azok közül a másik három átvészelte az idők viszontagságait, és ha az utókor gondjukat viseli, még soká fogják szolgálni gazdáikat.

In Pál-Antal Sándor: *Mesterségem címere: Bodor Péter egy zseniális székely elme*. Mentor Könyvek, 2015, 109–116.

¹⁹ Szabédi Unitárius Egyházközég lt. Az 1834–1856. évi egyházmegyei protocollum, 33.

²⁰ Uo. 34.

²¹ Uo. 35–36.

²² Ua. Bevételek és kiadások gazdasági könyve 1841–1874, 62.

²³ Ua. Aranykönyv, 3.

